

חזרה להתאבדות של אברהם עופר: "אבא נזרק לבריכה עם משקולות לרגליו"

אחרי התאבדותו של שר השיכון אברהם עופר ב-1977 בימים שלאחר התפוצצות פרשת ידלן, ביקש בנו דן משלמה נקדימון שיכתוב את הביוגרפיה של האב, שנסיבות הסתבכותו והחלטתו לשלוח יד בנפשו נותרו בערפל במשך עשורים. סוד אישי מנע מנקדימון לעשות זאת אז. כעת החליט הבן לספר את הסוד, ואיפשר לחשוף את המזימות והמריבות שהפכו את חודשי חייו האחרונים של אביו לדרמה פוליטית ואישית

שלמה נקדימון 31.12.2015 06:00

איש ישב ברכב השרד שלו, וולוו, בחוף תל ברוך, ובעטו שירבט 118 מילים על עמוד שנתלש מדפדפת. מכתב פרידה, מילים אחרונות בחייו. סיים, קרא אותן מחדש, ובין השורה השביעית לשמינית דחק עוד שמונה מילים: "...גם אם צדקתי תצא לאור, הכל נקרע בלבי". אחר כך מחק בהדגשה את מילת התנאי "אם" והמירה במילה שכמוה כסימן קריאה "כאשר", כלומר "כאשר צדקתי תצא לאור..." כלומר ביטחון בניקיון כפיו ואיתו הבעת נואשות. שני מרכיבים שעל פי מומחי פסיכיאטריה חיבורם יכול גם להוביל לפרידה מן החיים. עמו היה אקדחו שאותו שלף מהכספת, שני פריטים שהופקדו ברשותו עם מינויו כשר (השיכון), הצמיד את קנהו לרקתו, משך בהדק, ובאחת נפרד מסיפור בן 55 שנות חיים.

סיפורו של אברהם עופר, שבפתחה של 2016 ימלאו 39 שנים להתאבדותו. נדב, הצעיר בבניו, נשאל על ידי המראיין רפאל בשן זמן קצר לאחר ההתאבדות, האם נכון כי חשד שאביו מתכוון להתאבד. "הבט", השיב, "אבא בא הביתה ביום שני לפני הצהריים (3.1.77) בסביבות השעה 11:00, שעה מאוד בלתי רגילה בשבילו. הוא אמר כי בא לעבוד על חומר שנמצא בכספת. את תיק הג'יימס בונד שלו שם ליד השולחן בחדר העבודה. עמדתי בפרוזדור ואיכשהו עלתה מחשבה בראשי שאבא הוציא את האקדח מהכספת, אבל מיד ביטלתי את המחשבה הזאת, שנראתה לי בלתי הגיונית לחלוטין. הוא היה שקט, ממש רגוע, שתה קפה, שוחח איתי על הלימודים שלי, דיבר עם אחות אמי, פנינה". בביתם ברחוב המשמר האזרחי 9 בשכונת אפקה בצפון תל אביב המתינה הרעיה, שושנה, לאישה, אברהם. בטרם צאתו באותו יום בשעת צהריים מוקדמת מביתם, זרק לעברה: "דוד (מכורש, הנהג) יבוא לאסוף אותך לפנות ערב. יש לנו כרטיסים לתיאטרון". משחלף הזמן והנהג לא הגיע, טילפנה ללשכת בעלה בירושלים, ואז התברר לה כי כלל לא הגיע באותו יום למשרדו. שושנה, דאוגה, הזעיקה אליה את שלושת בניהם, דן, קובי ונדב, וביקשה מהאמצעי, "קפוץ וחפש את הוולוו ברחובות של שכונת בבלי בתל אביב. אם הרכב שם סימן שהוא אצלה".

הטון המודגש של המילה "אצלה" לא הותיר לילדיה מקום לספק שמדובר ב"היא" כלשהי, נוספת על אמם. הרכב לא אותר באותם רחובות שאמם כיוונה אליהם, הוא נתגלה בשעה 18:20 על ידי אזרח שעבר בחוף הים בתל ברוך, כשהבחין במכונית ומשניגש אליה גילה בתוכה דמות מחוסרת הכרה. הוא הזעיק ניידת משטרה וזו הבהילה למקום את מפקד מרחב דן, נצ"מ שלמה חרון, שזיהה את המנוח. לידו היה עמוד תלוש מדפדפת, מכתב הפרידה. התדהמה, איך לא, היתה כללית.

ב-5.1.77, ביום שאחרי ההלוויה, נתכנסה הממשלה לישיבת אבל. "אסון איום", הגדיר ראש הממשלה יצחק רבין את מות שר השיכון. "מה היו התלונות נגדו שחייבו חקירה ובדיקה?" שאל שר החינוך אהרון ידלין. רבין ידע. שניים מהשרים — שר המשפטים חיים צדוק ושר המשטרה שלמה הלל — היו מעורבים בנושא עד צוואר. עמיתיהם האחרים ניזונו מהדיווחים העמוסים בכלי התקשורת. "אין תשובה לתעלומה", העיר בזעף השר לקליטת העלייה, שלמה רוזן, שעשה וריאציה על פסוק תנ"כי: "כיצד זה קרה שאיש זה נשרף כסנה הבווער באש?"

גילוי נאות: אברהם עופר נמנה עם מקורותי היותר טובים בימים שבהם סיקרתי עבור "ידיעות אחרונות" את המפה הפוליטית. בפרקי זמן שונים התארחתי בביתו לשיחות עדכון. בעיצומן של הבדיקות שהפכו להיות פרשה שמלתעותיה החלו סוגרות עליו איתרתי את עופר בשעת ערב מאוחרת, בשבו מהרצאתו בבית מועצת הפועלות על שם פולה בן-גוריון. "הר שלג מתגלגל עליך", אמרתי לו. לא ידעתי מה ידע או לא ידע, אבל הפניתי אותו, בתמימות, לשרי המשפטים והמשטרה. רעייתי זהבה שאלה אותי, "מה אתה כל כך מתרגש בשבילו?" והשבתי לה: אחת מן השתיים, אם אותו אדם שהוא גם מקור וגם ידיד, אכן חטא ופשע, אז מוטב שיעוף כבר עכשיו מהפוליטיקה. אם אותו אדם חף מפשע וטופלים עליו עלילה ונראה כי בתוך מפלגתו שואפים להפלתו, שהרי מעמדו בצמרת יילך ויעלה, מוטב שיקדים לצאת לקרב.

סיפור פוליטי מצוין

בחזרה אל הסוף: עופר האסיף את עצמו אל אבותיו. "לי נראה כי ביום שני הגורלי חש אבא שהמערכה אבודה בשבילו", אמר בנו דן, "הוא הרגיש כנראה שמסע העלילות נגדו מתעצם והולך, שלכל הכחותיו אין תכלית, ואפילו יוכיח שהוא חף מפשע יהיה חייב לעבור דרך ייסורים קפקאית נוראה. במילים פשוטות: עולמו חרב עליו".

כשבועיים אחרי ההתאבדות שלושת הבנים החליטו, וכך צוטטו בתקשורת, "לא נשקוט ולא ננוח עד שתצא האמת לאור ויתברר כי אבא חף מפשע!" המשפט המוסף במכתב הפרידה תורגם על ידם כצוואה שעליהם לממש, להפוך את ה"כאשר" למציאות. מאז עשה בכורו דן, אז בן 33, כל מאמץ לכך. במסכת שכתב "אברהם עופר בעיני הבן", שתראה אור בימים הקרובים באתר בשם זה באינטרנט, הקדיש דן מקום נרחב למאשה, היא זו שאמנם כיוונה אליה בהגדרה "אצלה" כאשר יעצה לחפש באזור מגוריה את הוולוו של אבא.

בעטיה של אותה מאשה, ושוב תחת הכותרת "גילוי נאות", נמנעתי מלכתוב ספר ביוגרפי על המנוח. אחרי ההתאבדות הציע לי דן לכתוב את הביוגרפיה של אביו. ביוגרפיה של פוליטיקאי צעיר שזינק למעלה וכבר היה עשיר בעשייה פוליטית וממלכתית. רבין, ראש הממשלה שבה כיהן עופר, אמר עליו לאחר מותו, כי "היתה באיש זה עוצמה פוליטית ניכרת והשקפותיו המדיניות היוניות לא הפכו אותו לחביבם [של אנשי רפ"י, פלג בראשותו של דוד בן-גוריון שפרש ממפלגת העבודה]. כאשר החלטתי למנותו לשר מתוך הערכה לכישוריו המצוינים, שיגר לי פרס [שמעון, שר הביטחון וממייסדי רפ"י] פתק המביע הסתייגות מן המינוי". עובדה זו לא הפריעה לפרס להימנות עם ראשוני מספידיו.

נדמה לי כי אני יכול להעיד שעופר היה אדם קשוח בחיצוניותו אבל רך בפנימיותו. פוליטיקאי שלא נצר בלבו השגות ואף העז להתווכח עם גולדה מאיר, שעמדותיה בנושא הפלסטיני לא היו רחוקות מאלה של תנועת חרות בהנהגתו של מנחם בגין. עופר היה הראשון שחלק בפומבי על הקו הפוליטי של מפלגתו. אם כן, עופר היה מבחינה עיתונאית סיפור פוליטי מצוין. אולם כאשר שקלתי אם לקבל את ההצעה לכתיבת הספר, ידעתי, באופן כללי בלבד, על קיומה של האשה הנוספת, על תדירות פגישותיהם ועל מקומה החשוב אצלו. לא ידעתי שהמשפחה יודעת על קיומה. חששתי לשאול את רעייתי שושנה פן אחשוף סוד שעלול לזעזע את המשפחה. מהצד האחר, היה ברור שלא ניתן לדלג

על פרק זה בחייו. אז בלב קשה ויתרתי על ההצעה לכתיבת ספר שמבחינה מקצועית היה בר חשיבות לגבי.

בעקבות התאבדותו של תנ"צ אפרים ברכה ביולי האחרון יזמתי פגישה עם דן, כבר בן 71, בעל משרד עורכי דין משגשג. ביקשתי לדעת כיצד התקדם בשנים הרבות שעברו מאז התחייב לאסוף חומר שיתמוך בחפותו של אביו. בחיך סיפר לי כי השלים את המלאכה, ואף העביר אלי את חיבורו. אך התנה שלא לפרסמו בטרם תלך אמו הקשישה לעולמה. ההתניה היתה פרי החלטה של שלושת הבנים לכלול את סיפורה של האשה האחרת בחיי אביהם, ולא רצו לגרום לרעייתו, אמם, צער של התמודדות עם סיפור על חייו הכפולים, שלא פורסם מעודו. הם גם לא ידעו בדיוק מה ידעה האם. באוקטובר האחרון מתה שושנה בגיל 92, מות נשיקה, בריאה בגופה וצלולה במוחה. הייתי בהלווייתה. וכך מותה איפשר את פרסום מחקרו של דן, בו נחשפים בראשונה פרשיות שאירעו מאחורי הקלעים, בשילוב ידע אישי של הח"מ ומידע מגוון נוסף.

מלכוד ידלין

אחרי ההתאבדות נותרה שושנה לדור בבית באפקה, לא הזיזה ממקומו אפילו פריט אחד. את חדר העבודה של בעלה הותירה בדיוק כפי שיצא ממנו אל מותו. במותו היתה בת 54 בלבד, ותמיד נודעה כ"אשתו של אברהם", מאז נישאה לו בקיבוץ חמדיה ב-1942. היא לא חזרה להזכיר את האחרת, וגם הבנים לא הכירוה, לא ראוה ולא ידעו את שם משפחתה. מה שידעו בא להם מפי שירה, בתה של מאשה מבעלה. לאחר ההתאבדות יזמה שירה פגישה עם דן. כל שביקשה היה לפעול לטיהור שמו. "אני לא בתו הביולוגית, הייתי בת חמש כשנכנס לחיי, אבל בשבילי הוא יותר מאבא", התוודתה בפני דן. הוא הסביר לה כי לא יוכל לעשות דבר לזיכוי אביו בטרם יתאפשר לו לעיין בתיק החקירה, ובהיותה עורכת דין הבינה את עמדתו. דן הצליח אמנם לחדור למכמנים אותם חיפש, אבל הקשר בינו לבין שירה לא חודש מעולם.

את מאשה הכיר אברהם ב-1959. היא היתה בת 28 והוא בן 37. בכורו דן היה אז בן 16, קובי, השני, בן 14, ונדב, בן הזקונים, בן שבע. למאשה, נשואה, היו שתי בנות. הרומן בין השניים נמשך 17 שנים ותם ביום מותו. היא שאפה להינשא לו, אבל הוא בגילוי לב אמר לה, "לעולם לא אעזוב את הבית. את חייבת להיות יותר חזקה ממני ולנתק את הקשר". אבל היא נשמעה לצו לבה. נפרדה מבעלה, קיוותה שמהוה ישתנה אצל אברהם, אבל הוא התמיד בנוסחתו, והם נפרדו וחזרו לסירוגין. לעתים ביוזמתו, לעתים ביוזמתה. לאחר גירושיה, כאם חד-הורית, קיבלה קצבה מגרמניה ו"קצת עזרה" מאברהם. לשאלתי, האם חשתם שבעטיה של מאשה נלקחו ממך ומאחריך זמני שהות עם אבא, מיאן דן להתייחס. הוא כן אמר, "גדלנו עם אבא של סופי שבוע וחגים בלבד".

מכאן גלש דן אל הסיפור הפוליטי. במלחמת העצמאות נמנה אברהם עופר עם מכוני חיל הים. במישור הפוליטי נמנה עם מקימי המשמרת הצעירה של מפא"י, היה מזכיר מפא"י במחוז תל אביב, כיהן כסגן מנכ"ל משרד החקלאות, נבחר כסגנו של ראש העיר תל אביב, שימש מנכ"ל חברת שיכון עובדים, נבחר לכנסות השביעית והשמינית והיה לשר השיכון בממשלתו הראשונה של יצחק רבין. חברו הקרוב היה אשר אושרק'ה ידלין, יו"ר מרכז קופת חולים של הסתדרות העובדים. שניהם מראשוני קיבוץ חמדיה שבבקעת בית שאן. עופר היה מרכז המשק וגזברו, וידלין החליף אותו בהמשך. משהחלו להתערות בחיים הפוליטיים, העיד ידלין בספרו "עדות", נתגבשה קבוצה שהבולטים בחבריה היו חיים צדוק, מאיר בראלי, לובה אליאב, משה גלבע, יצחק ישר ומאיר אביזוהר, כולם שמות ידועים במערכות הפוליטיקה והשלטון. עופר שימש ציר מרכזי לכל החבורה, ובחגי ישראל היו מתאספים בביתו. ולא רק אלא שעופר היה כתובת ראשית לכל נזקק, ומעטים האנשים שידעו כמוהו ליהנות מספר טוב, מהצגת תיאטרון, מסרט קולנוע, מיצירת אמנות, מיין טוב ומארוחה טעימה. עופר

וידלין הצטלבו על מסלול של פעילות כלכלית במסגרת עיסוקם הפוליטי. ב-5 בספטמבר 1976 בעת שהיה מנכ"ל קופת חולים של הסתדרות העובדים, הציע רבין לידלין, לדבריו על פי הצעת שר המשפטים צדוק (שהכחיש זאת מכל וכל) ושר האוצר יהושע רבינוביץ, לשמש כנגיד בנק ישראל. "לא התלהבתי", כתב רבין בזיכרונותיו, ואף על פי כן הצביע בעד מינויו בישיבת הממשלה. כעבור חמישה ימים ערכו שושנה ואברהם עופר מסיבה בביתם באפקה לכבודו של ידלין. למקום הגיעו כל המה ומי בצמרת הפוליטית, במשק הפרטי וההסתדרותי, וחברים מימי עבר. רק בודדים מהחוגים ידעו כי יומיים קודם לכן דיווח היועץ המשפטי לממשלה, אהרן ברק, לראש הממשלה רבין, לשר האוצר יהושע רבינוביץ, לשר המשפטים חיים צדוק, לשר המשטרה שלמה הלל, על קבילה שהגיעה למשטרה בחתימתו של כתב "העולם הזה", יגאל לביב, והחקירה המתחייבת ממנה. מכל החבורה המודעת לנושא, רק הלל לא הגיע למסיבה, ואילו רבין, צדוק ורבינוביץ אפילו לא רמזו לחתן המסיבה כי השמחה אינה בעתה. בהמשך עבתה החקירה נגד ידלין עם גילוי של עד מדינה בדמותו של עו"ד חיים גושן. את ההיכרות בין גושן, פעיל מרכזי של מפא"י בעיירות הפיתוח, לבין ידלין, ערך שר האוצר פנחס ספיר, והוא קיבל מידי ידלין לבצע עסקות שונות הקשורות בחברת העובדים. הוא הודה כי שילם לידין חלק משכר הטרחה שקיבל מחברת העובדים, והרי אישום בקבלת שוחד.

ב-24 בספטמבר 1976 גילה ידלין לראשונה את הקורות אותו לעופר ולידיד נוסף, חבר הכנסת לובה אליאב. הם נטלו על עצמם לברר את העניין עם ראש הממשלה ושר האוצר, שר המשפטים ושר המשטרה. "מארבעה אלה אל תצפה לשום דבר", הזהיר עופר את ידלין (כעדות ידלין בספרו). עופר ואליאב שוחחו עם הרביעייה המובילה, ולאחר מכן דיווחו לידין כי ראש הממשלה דיבר בכאב, אך היה מוכן להתחייב רק למסור הודעה שהמועמדות לנגידות לא תוסר, וידלין ייחשב לחף מפשע כל זמן שלא הוכח אחרת. לגופו של עניין אינו יכול להתערב, משום שאין זה בכוחו ואין זו זכותו. הוא הפנה אותם לשר המשפטים, אלא שצדוק חזר על אותם דברים. ידלין עצמו טילפן לשר המשטרה, למעשה חברו הקרוב, אבל זה השיב כי ייפגש עמו בכל עת שיחפוץ.

התגייסות האשה ובת הזוג החדשה

ב-27 בספטמבר פרצה פרשת ידלין לאמצעי התקשורת. לפי דן עופר, אביו היה משוכנע לחלוטין כי החשדות נגד ידלין נובעים מעלילה שנרקה על ידי אויבים פוליטיים. מינויו לנגיד הועמד בסכנה. כדי לחלצו נועדו ידלין, עופר וחברם הקרוב עו"ד שלמה פלד, כדי לחבר מכתב לשרי הממשלה, שעליו יחתום ידלין ובו יפרט את גרסתו לחשדות נגדו. פלד, שגם היה פרקליטו של עופר, לא היה שלם עם הזדהותו המוחלטת עם ידלין. באותה התייעצות הוא תלה עיניו בידין, ואמר לו את המשפט הבא: "אברהם שם את כל כובד משקלו הציבורי כשר בממשלה להגנתך. אתה חייב להסתכל לו בעיניים ולומר לו, שאין שמץ של אמת באף אחת מהפרשיות הנזכרות". ידלין נענה לאתגר, ובמכתב ההסבר אכן כתב, "לא קיבלתי אף פרוטה שחוקה אחת".

עופר היה משוכנע שידלין יצליח להפריך את כל החשדות נגדו, אך כעבור ימים אחדים החלו לחדור ספקות ללבו. הוא פנה לידין במלים הבאות: "אשאר תמיד חבר לצדך, אבל עליך להיות גלוי איתי, אני צריך לדעת אם יש אמת בחשד הקל ביותר מהחשדות הנחקרים נגדך. עמידתי לצדך תשתנה אם יש משהו".

ידלין שיכנע את עופר בחפותו המוחלטת, ועופר יצא להגנתו בכל עוצמתו. כשהיה משוכנע במשהו לא ויתר. "יש כאלה שבישלו את הדייסה הזאת, ואין לי ספק שהם יתנו את הדין על כך", אמר עופר בראיון לשלום קיטל ב"קול ישראל". ב-9 באוקטובר שמע ידלין בראשונה בשידור החדשות בטלוויזיה כי למחרת היום יילקח לחקירה במטה הארצי של המשטרה ביפו. הוא צילצל לשר המשטרה ושאל אותו

לנכונות הידיעה. עצם היכנסו של איש ציבור בכיר לחקירה במתקן משטרתי נראה לעופר, כתב בנו, כמו הגיע קץ העולם. מחשש פן יצולם ידלין בטלוויזיה ובתקשורת הכתובה מובא לחקירה משטרתית, התקשר עופר להלל, חברם הקרוב של השניים, וביקש שהחקירה תיערך בביתו של ידלין. הלל בדק והודיע כי אין מנוס מקיום החקירה במטה המשטרה. בתגובה דרש עופר להתחכם לנציגי התקשורת לבל יוכלו לצלם את ידלין נכנס למתקן המשטרתי, אחרת הוא, עופר, יוביל ברכב השרד שלו את ידלין לאתר החקירה. הלל נענה לדרישה, ואכן, שום צלם לא הצליח ללכוד את ידלין בעין מצלמתו במעמד מבייש זה.

דן הרים מסך נוסף בפרשה זו: ידלין היה אוהב נשים מושבע (כך גם אפשר להסיק מספרו). עניין זה היה ידוע בצמרת מפלגתו ובהסתדרות. אחד הנושאים שעליהם נחקר התייחס למעורבותן של נשים שקשריו איתן חרגו מידידות גרידא. שנים אחדות לפני הפרשה נפרד ידלין מרעייתו דליה (בתו של אליהו גולומב) ועבר למגורים משותפים עם עורכת דין צעירה, טליה לבני, יועצת משפטית במשרד הביטחון (ולמים יו"ר נעמת). בפועל התנהלו פרשיות אהבים גלויות או נסתרות אך ידלין יצר תקדים, באשר בניגוד למקובל עזב את הבית ונפרד מהאשה החוקית.

והנה נזדמן לדן להיות עד לאירוע מרתק דווקא בתחום זה. באחד מימיה הראשונים של פרשת ידלין ביקש עופר מבנו לבוא לביתו, לשהות בחברתו כאשר תגיע אורחת, דליה, אשתו־פרודתו של ידלין, המבקשת לשוחח עמו. לצלצולי פעמון הדלת פתחה שושנה, המארחת, את הדלת, ונכנסה דליה, דליקה בפי כל, מלווה בטליה, בת־זוגו העכשווית של ידלין. את תמונותיה ראתה אמנם שושנה בתקשורת, אבל הפגישה עם המציאות הותירה אותה פעורת פה. בראשונה בחייה פגשה אשת איש ומאהבת בכפיפה אחת, אך דליה, במחווה של אצילות, אמרה לשושנה, "הכירי, טלי לבני, בת זוגו החדשה של אשר". ובטרם איתרה מקום ישיבה בסלון, העירה דליה, "את אינך היחידה שמתפלאת לראות את שתינו יחד. כולם משתוממים. אך יש לי אמונה מוחלטת בחפותו של אשר, כששתינו פועלות יחד לעזור לו הרי מתייחסים ביתר רצינות למה שיש לנו לומר להגנתו... התחברותי לטלי, זו אמירה חזקה לזכותו".

אבל "האמירה החזקה" באמת בדבריהם היתה פנייה ממש מדהימה לכבוד השר המארח. בלשון ציווי אמרה: "אתה חייב להשפיע על צדוק והלל שיסגרו את התיק". עופר דחה אותן. "גם אילו החזקתי בתיקי שני המשרדים יחד, לא הייתי מתערב בחקירה. נכון שהמשטרה מעבירה את אשר עשרה מדורי גיהנום ותורמת ליצירת אווירת לינץ' נגדו, אבל אין סיכוי שבסופו של דבר יטפלו עליו האשמות שווא", אמר להן, לפי הבן.

ב-17 באוקטובר ביטלה הממשלה את מועמדותו של ידלין לכהונת הנגיד, ומכאן ואילך היתה המשטרה יכולה לנהוג בו כחפצה. בהתייעצות עם מקורביו, כך כתב בספרו, עמדה ההכרעה: הודאה או משפט, וליתר דיוק, "ברירה בין חיים לבין הכבוד". ההודאה, כתב דן, קרעה את אבא מבפנים. "איך יכול להיות שהוא עשה דבר כזה, לקחת kick back, דהיינו שכר טרחה, וזו הרי השחיתות בהתגלמותה". תוצאות החקירה נגד ידלין, תימצת רבין בספרו "פנקס שירות", החלו לגלגל כדור שלג שהלך וגדל בהדרגה. בתחילה אמנם הכחיש בעקשנות כל קשר להאשמות, אך בעקבות חקירתו במכונת אמת החל לגלות את אוזן חוקריו ולהודות באשמתו ביחס לחלק מהן. הוא נשלח לכלא לחמש שנים, ריצה ארבע ונקנס ב-250 אלף ל"י. בהקשר זה עלי להעיר הערה מתחייבת: ספרו של ידלין "עדות" (הוצאת עידנים/ידיעות אחרונות) הנו מסמך חשוב על תקופה מרתקת בפוליטיקה הישראלית. דן עופר מתאר את מה שקרה במילים שאינן משתמעות לשתי פנים: "ידלין זרק את אבא לבריכה עם משקולות קשורות לרגליו".

המלקחיים סוגרים על עופר

על פי תחקירו של דן, נולדה פרשת אביו בשל התייצבותו לימינו של ידלין בימי חקירתו, שהיתה לצנינים בעיני ניצב בנימין זיגל, ראש היחידה הארצית לחקירות הונאה. על פי המסמך הרשמי החלה הפרשה בארבעה מכתבי קבילה על חשדות לביצוע 30 עבירות שהגיש כתב "העולם הזה" יגאל לביב ב-10, ב-17 וב-29 בנובמבר וב-14 בדצמבר, לראש אגף החקירות של המשטרה, יעקב קדמי, נגד עופר בתקופה שבה שימש מנכ"ל חברת הבנייה ההסתדרותית "שיכון עובדים". כבר עם קבלת הקבילה הראשונה זימן היועץ המשפטי ברק דיון בלשכתו, בהשתתפות פרקליט המדינה גבריאל ברך וקדמי. בהחלטתם הועבר המסמך לעיונו של היועץ המשפטי ברק. "חייב בדיקה", קבע.

אחרי ההתאבדות קיבל ראש הממשלה על פי דרישתו דיווח מסכם מהיועץ המשפטי ברק. על דעת שר המשטרה הורה קדמי כי בדיקת קבילותיו של לביב תיעשה על ידי צוות בן ארבעה קצינים בראשותו של ראש מחלקת החקירות במטה הארצי, תת-ניצב ראובן מינקובסקי. על פי טיעונו של דן, קדמה לכך חקירה סמויה שניהלה "החוליה של זיגל". לדבריו, בכוונת מכוון לא ביקש זיגל אישור לעריכת חקירה נגד שר, לא מהממונים עליו במשטרה ולא ממשרד המשפטים. ואולם, כדי להכשיר את השטח להעניק הכשר לחקירה הפריח זיגל בלוני ניסוי רבים, על ידי הדלפת מידע לכתבים שונים, שהתמקד אמנם בעסקותיו של ידלין, אך היתה בו הרמזה ברורה לעברו של עופר. "עולה מהן כי פרשת עופר נולדה בצוות של זיגל מיד לאחר תחילת פרשת ידלין עוד בטרם הולדתה של פרשת עופר הגלויה, כנראה בתגובה להתייצבותו של אבא לימינו של ידלין בממשלה ובתקשורת, ולהתקפותיו החריפות נגד לביב והמשטרה בכל פורום אפשרי".

אחד הסימנים להולדתה של החקירה הסמויה העלה סיפור המעשה הבא: באחד מערבי שבת, באמצע אוקטובר 1976, כשדינו של ידלין כבר נגזר, הסתגר האב עם בנו, אז כבר עורך דין מצליח, ושטח לפניו את הסיפור הבא: באותו יום אחר הצהריים הופיע אצלו עו"ד חיים גושן, שהיה עד מדינה נגד ידלין, ובפיו הדברים הבאים: בחקירתו של ידלין חפרו חוקרים בכל תיק במשרדו (כעורך דין טיפל בעסקות שונות של קופת חולים ושיכון עובדים), תפסו אותו בעבירות שונות שאמנם אינן קשורות בפרשיות ידלין, אך היו עלולות לגרום לביטול רישיונו כעורך דין. לדבריו, ניאות לשמש כעד מדינה נגד ידלין, ובתמורה להסכמתו הובטחה לו חסינות גם לגבי עבירות שאינן קשורות לפרשת ידלין. אף הובטח לו כי לא ישלל רישיון עורך הדין שלו.

אבל, הלם גושן בעופר, מימוש ההסכם האמור הותנה על ידי זיגל בכך שימסור עדות שלפיה "שילם תשלומים דומים (כמו ששילם לידלין, דהיינו מתוך שכר הטרחה שקיבל על טיפולו בענייני שיכון עובדים) לעופר". במעמד זה נידב גושן עצה לעופר, "אם לא יפעיל את קשריו עם צדוק והלל, כדי לעצור (!) את זיגל, הוא (גושן), אינו בטוח שלא יישבר וימסור עדות שקר נגדו". בהחלט דומה לתיאורו של ידלין בספרו לגבי שיחתו עם גושן, שאותו הגדיר "האיש שכרה את קברי".

עופר המשיך וסיפר לבנו, כי "ממש זרק את גושן פיזית מהבית וצעק עליו כי 'אף אחד מהשרים לא יתערב בחקירת משטרה. תשכח מזה. אתה יודע שמעולם לא שילמת לי אגורה ואיני מאמין שתגיע לשפל כזה של עדות שקר נגדי'". אם עופר קיווה שבתגובתו החריפה הוריד מסך על מהלכו של גושן, הרי שטעה. גושן אמנם העיד במשפטו של ידלין, אבל לא העלה את שמו של עופר. מכך העריך שגושן נמנע מלטיפול בו את מה שאמר לו בשיחתם הנזכרת.

"אתה צריך להיות חזק, אברהם"

אבל היה זה חלום באספמיה. קבילותיו של לביב שבאו זו אחר זו הסעירו את רוחו של עופר. דן נזכר בשבת אחת, בין סוף נובמבר לאמצע דצמבר, שבה מצא את אביו במצב רוח קשה. הוא שקע לתוך שתיקה עמוקה ועיין בשירי ביאליק. ברגע מסוים, כאשר יצא לחצר ביתו, ראו בניו כי קרא בשיר "אבי",

ובו, בין היתר, המשפטים הבאים: "ובהעק המשא מאוד — לא עמד לבו/ כי נשבר, ויפול תחתיו פתאום וימת בחצי ימיו..."

ואף על פי כן, באופק נראה לעופר שביב של תקווה. ב-31 בדצמבר הצוות החוקר היה בדעה שאין בחומר שנאסף כדי לבסס את החשדות שהעלה לביב. זיגל, על פי דן, החליט לשבש את השמחה וגייס חבר כנסת שימסור הודעה בכנסת כי לראשונה בתולדות המדינה אספה המשטרה נתונים שיחייבו בימים הקרובים פתיחת חקירה פלילית נגד שר. אף שלא פירט, פנה עופר להלל ושאלו אם אמנם התרחשה התפתחות כזו, והלל הכחיש גם באוזניו וגם בתקשורת.

וכך, בעוד ברק היה עסוק באותו יום בניסוח ההודעה על סגירת התיק, נרשמה ביפו עדותו של גושן, על ידי רב פקד אלכסנדר איש שלום ובנוכחות תת-ניצב מינקובסקי וסגן ניצב יורם גונן. "באותו יום", כתב ברק בהמשך דיווחו לרבין, "נמסרה למשטרה הודעה נוספת בכתב מפי עד אשר העלתה נושאי בדיקה נוספים..." דן, בתחקירו, כתב שזיגל היה הגורם שאירגן את החקירה באותו יום שבו עמד ברק להודיע על סגירת התיק ולברק לא היה מנוס אלא להודיע על המשך הבדיקה והשלמתה בתחילת השבוע הקרוב. במקביל דיווח ברק לרבין, וזה זימן דיון בביתו ביום שבת, 1 בינואר 1977. לדיון הגיעו שר המשפטים ושר המשטרה ויחד עם רבין האזינו לדיווחו של ברק בכלל ולעדויות החדשה בפרט. ברק אולי לא חש שרבין איבד את האמון בו, אבל בספרו כתב רבין: "בפרשת אברהם עופר התערער אמוני בו. נראה היה לי כי הוא פעל בהתאם ללחץ דעת הקהל, שואף לרצות את 'הרחוב', מבקש לו דימוי של איש אמיץ וחסר פניות — אבל נכנע בפועל להלכי רוח המוניים".

גילוי נאות: המידע על הישיבה הסודית הגיע אלי כמו אל עיתונאים אחרים, והתחלתי לאסוף מידע מתוך הפרטים שאספתי התבררו שני הפרטים: האחד, שקבילות לביב התמסמוסו כמעט עד תום; השני, קיומו של מסמך גושן. טילפנתי אל היועץ לענייני תקשורת של רבין, עמיתי דן פתיר, וביקשתי התייחסות של ראש הממשלה. הוא שב אלי עם הודעתו הלקונית של ראש הממשלה, "היועץ המשפטי אסר עליו להתייחס לעניין". תחושתי היתה כי אנו ניצבים בפני דרמה אנושית גדולה. שוב חזרתי אל פתיר, ושוב פנה אל רבין, ושוב חזר עם אותה הודעה.

בהכירי את עופר, חששתי לגורלו. איכזבתי את עורכי ב"דיעות אחרונות" כשהודעתי להם שלא הגעתי לחקירה של הישיבה בבית ראש הממשלה (בעיתוני חיכו לכותרת ראשית) והעברתי ידיעה זעירה, מאוד כללית, ואחריה אצתי למערכת ודיווחתי לעורך דב יודקובסקי כי מתרחשת דרמה בעניינו של עופר, שפרטיה אינם ידועים לי במלואם, אבל משהו לא ברור קורה.

רבין מצא עצמו ניצב מול הליך קפקאי. הוא שאל את ברק, "מה יהיה אם אני, ביוזמתי, אגיד כי לפי חקירת המשטרה עד כה לא נמצא פגם באברהם עופר?"

"אתה יכול לומר" השיב ברק, "אם ישאלו אותי אגיד, שעל יסוד הממצאים אין אני יכול להצטרף לדעת ראש הממשלה ואיני יכול לתמוך בה".

ב-2 בינואר 1977, לאחר ישיבת הממשלה, זימן רבין את שרי המשפטים והמשטרה והיועץ המשפטי ללשכתו, ודרש מענה לשאלה מה ניתן לדווח לעופר. ברק התייצב אחרי הכלל המקובל שלפיו אין מוסרים לנוגע בדבר פרטים על תוכנה של בדיקה אלא לאחר סיומה, דהיינו מצב של חקירה מלאה או גניזת חומר הבדיקה. ברק היה מוכן רק לאפשר לגלות לעופר את ההודעה הכל כך שגרתית, "הבדיקה מצויה בשלבי השלמה וכי ייעשה מאמץ לסיימה בהקדם".

חרף איסורו של ברק, נועד רבין עם עופר. "תאמין לי יצחק... תאמין לי... לא עשיתי דבר בניגוד לחוק... תאמין לי יצחק... שופכים את דמי... אין לי כוח", אמר לו.

רבין, לפי ספרו, אמר לו: "אברהם, אני מאמין לך. אם אגיד בפומבי שאני מאמין לך, יסתרו את דברי. זה יזיק לך, מפני שאז יטענו שאתה אשם ואני מנסה לחפות עליך. אבל אני רוצה שתדע שאני מאמין

ביושרך. אם תבקש ממני לפרסם הודעה פומבית שאני מאמין בניקיון כפוך, אעשה זאת. בוא נאזור כוח ביחד, ניאבק נגד הסחבת של המשטרה ושל היועץ המשפטי. בוא נהיה סבלניים עוד שבוע, עוד שבועיים, האמת תצא לאור, אתה צריך להיות חזק, אברהם".

מלשכתו של רבין, כתב דן, מיהר אבא למשרד המשפטים "והתפרץ ללשכתו של צדוק". את שאירע מכאן ואילך סיפר צדוק לזן שעות אחדות אחרי ההתאבדות. דן התמחה בעבר במשרד עורכי הדין של צדוק במשך שנתיים. עכשיו צדוק פרץ בבכי רם וסיפר: "כאשר התפרץ אביך ללשכתו סיפר לי, שידוע לו תוכן עדותו של גושן מפי רבין, אותה הכחיש מכל וכל". "תפסיקו", פנה לצדוק, "להתקשקש עם הסמנטיקה של בדיקה ולא חקירה, שתהיה חקירה אבל עכשיו, פה במקום על ידי ברק". על אתר העביר צדוק את ההחלטה לברק. "אבא נכנס ללשכתו של ברק בדלת הסמוכה ללשכת צדוק, חזר בפניו על ההכחשה הנמרצת וביקש ממנו, 'חקור אותי בעצמך עכשיו ונגמור את העניין הלילה'. ברק סירב הן לאפשרות שיבצע את החקירה בעצמו והן להצעה להקפיץ את הצוות של מינקובסקי למשרד המשפטים עוד באותו ערב. האדם ששלח מלפניו היה שבור לרסיסים".

השבר היה עמוק גם משום שהילכו שמועות כי "העולם הזה" מתכוון לספר את סיפור אהבתו עם מאשה. עופר ניצל את קשריו הטובים עם אורי אבנרי, עורך השבועון, וביקש ממנו שלא לפרסם אותו, כי זה יהרוס גם את משפחתו שלו וגם את של מאשה. "עד מותו היה משוכנע שאנחנו הבנים לא ידענו דבר על הרומן, ואכן לא ידענו", כתב דן.

בחזקת זכאי, בחייו ובמותו

17 שנה אחרי ההתאבדות צוטט זיגל ב"ידיעות אחרונות" (18.3.94) לגבי חקירת עופר: "התיק הזה היה סגור לחלוטין. מה שנותר לנו זה להזמין את השר לשיחה פורמלית. כבר ידענו הכל. התיק היה מוכן להגשה לפרקליטות". דן טילפן אל זיגל, עכשיו ניצב בדימוס ועורך דין במשרד פרטי בהרצליה, וביקש לוודא את נכונות האמירה. זיגל הזמין אותו למשרדו, ושמע מפי מארחו כי "לא צוטטתי נכון. בהחלט אפשרי שגרסתו של אבא במכתב הפרידה היא הנכונה. גושן העיד לאחר חקירה קשוחה ומתישה".

דן העלה את הדברים על הכתב, וב-10.4.94 שיגר אותם לזיגל. זיגל השיב במכתב ארוך בן שלושה עמודים ב-19.5.94. "...החשד העיקרי נגד השר עופר ז"ל התבסס על עדותו של עו"ד גושן שקיבל מעמד של עד מדינה נגד ידלן. בהמשך חקירתו סיפר עו"ד גושן שהיה לו גם עם עופר ז"ל, בתקופה שהיה מנכ"ל שיוכן עובדים, הסדר דומה לזה של אשר ידלן. חקירת פרשת ידלן קיבלה באותה תקופה כיוון של אמצעי תקשורת מעל ומעבר... במקרה של אביך ז"ל היתה אמנם עדותו של גושן, אך כשותף לעבירה. על סמך עדותו של שותף לעבירה ללא עדות מסייעת אי אפשר להרשיע אדם בבית משפט, פרט לעבירות שוחד, ולכן פרקליט צריך להכריע בגורל התיק. היה ברור לנו כל מה שעו"ד גושן היה מסוגל למסור בחקירתו. ממנו לא ציפינו להשיג הוכחות נוספות... [גם לא] מפעולות או חקירות אחרות פרט להשמעת גרסתו של החשוד. בשלב כזה היה צורך לקבל אישור מהיועץ המשפטי להזמנתו של החשוד למסירת גרסה, ולשם כך מעבירים תיק לפרקליטות.

"באותה תקופה התהלכו שמועות בציבור שחשודים המוזמנים ליאח"ה (יחידה ארצית לחקירת הונאות שבראשה עמד זיגל) עוברים זעזוע. כשהגיע צו (מפרקליט המחוז או פרקליט המדינה — ש"נ) לזמן את אביך ז"ל להשמעת גרסתו רציתי למנוע ממנו זעזוע כזה, ולכן ביקשתי מפיקוד המשטרה להעביר את נושא החקירה של אביך ז"ל ליחידה שבראשה עמד מינקובסקי, והדבר אושר על ידי הפיקוד והוא לא הוזמן לחקירת יאח"ה".

משמעות דברי זיגל היא, שעופר אכן עמד להיחקר על גרסתו. "המחשבה על כניסה למתקן משטרתי לחקירה, גם כאשר היה ברור לו שלא תעלה דבר, הרסה את הדימוי העצמי שלו כאיש ציבור וריסקה

את חוט השדרה שלו", כתב דן. "כשהצמיד אקדח לרקתו ולחץ על ההדק היה אדם שבראיי הסובייקטיבית שלו חרב כל עולמו ללא תקנה... 'גם אם בסופו של דבר התיק ייסגר זה לעולם לא יחזור להיות אותו דבר', אמר לאמא בשיחתם האחרונה, בבוקר היום שבו התאבד".

דן חיפש בגנזך המדינה את מסמכי החקירה של זיגל, מגעיו עם הפרקליטות כפי שכתב במכתבו, אך אלה לא נמצאו. "זיגל השאיר את תיק החקירה שלו על אבא קבור עמוק בסליק אישי שלו. הוא שלח את גושן למסור עדות חדשה שמא בעקבותיה תיחשף עדות מסייעת שזיגל לא הצליח למצוא. אני משוכנע שעוד באותו יום ו' היה הצוות של מינקובסקי סוגר את התיק של אבא אילו ידע על כישלוננו של זיגל למצוא עדות מסייעת". מכל מקום עד יום ההתאבדות לא נתקבלה החלטה לעבור מבדיקה לחקירה, כמו גם סירובו של גושן להיחקר במכונת אמת.

בתום השבעה נועדה משפחת עופר, האם ובניה, עם אהרן ברק, כדי לבקש לסיים את החקירה. ברק, ביוזמתו, אמר בתחילת השיחה "כל החשדות נגד אברהם היו כלאם פאדי", דהיינו מופרכים. ברק נתבקש לאפשר לעיין בתיק החקירה ולהורות למשטרה להמשיך בחקירת החשדות. לאחר פניות חוזרות נאות ברק לאפשר לנציג המשפחה, המשפטן אמנון גולדנברג, לעיין בתיק מטעמה, בתנאי שלא יצלם דבר ולא יערוך תרשומות. "נשאר בתיק רק עניין אחד פתוח שאתם צריכים להתמודד איתו, עדות גושן. העדות סתמית ועלי עשתה רושם שאינה מהימנה", אמר גולדנברג לדן אחרי עיונו בתיק בספטמבר 1978. ברק דחה את הפניות החוזרות להורות על המשך החקירה וטעמיו ונימוקיו המשפטיים עמו. ואולם אין לדן ספק כי לו צוותו של זיגל או של מינקובסקי היה ממשיך בחקירה לא היה מוצא שום סיוע לטיעונו של גושן שחיפש זיגל.

רבין פנה לברק ושאל אם על המשטרה להמשיך בבדיקה ונענה: "כללו של דבר: אדם שבעניינו נערכה בדיקה על ידי המשטרה ונפטר לבית עולמו בטרם נסתיימה הבדיקה, מן הדין שהבדיקה תופסק... בדיקת המשטרה ככל שהיא נוגעת לשר עופר ז"ל דינה להיפסק".

ועכשיו בא הסיפור המדהים, לפי דן עופר: שנה לאחר ההתאבדות הזמין גושן את דן לביתו, והתוודה בפניו כי עדותו נגד אביו היתה שקרית, זאת "במטרה להיחלץ מאישומים פליליים ומשלילה של רישיון עריכת הדין שלו". בדיוק כפי שסיפר עופר לבנו אחרי בואו הפתאומי של גושן לביתו באוקטובר 1976. לבקשתו של דן לצאת בהצהרה גלויה, הגיב: "אני אדם חולה ולא אעמוד במאסר".

מעבר לאמונתו הנחושה של דן עופר בחפותו של אביו, המתבססת על ניתוחו את הפרשה על כרעיה וקרביה, מצויות שתי ההודעות הבאות: של היועץ המשפטי במכתבו לראש הממשלה ב-9 בינואר 1977: "כלל גדול הוא במשפט שאדם בחזקת זכאי הוא כל עוד לא קבע בית משפט אחרת. בחזקת זכאי היה השר עופר ז"ל בחייו וכך נשאר במותו".

ולכתב שורות אלה אמר מינקובסקי, ראש צוות החקירה, בראיון ל"ידיעות אחרונות" ב-25.4.86: "לעופר נגרם יותר מאשר עוול. הוא הלך לעולמו כאיש חף מפשע".